

život jedince a jehož zásluhou tento život nabývá jednoty a smyslu.

Budoucnost psychosomatické medicíny bude podle autora spočívat na tom, do jaké míry se psychosomatologové dokážou vyhnout dvěma úskalím: nedostatku intelektuální kázně a podcenění své denní praxe (s. 112).

Je záslužné, že nakladatelství Vyšehrad nás tímto dílem seznamuje s originálním myslitelem-lékařem, tradicionalistou schopným syntézy, který svým globálním významem patří po bok endokrinologa G. Maraňona (1887-1960) a který odvážně a přesvědčivě sklouobil odkaz křesťanské metafyziky s antropologickým humanismem, Heideggerem a myšlením Ortegy y Gasset.

Tyto eseje byly připraveny do tisku už r. 1972, ale cenzura je pozastavila. Ivan Havel je vydal r. 1979 v samizdatové edici Expedice pod titulem *Nemoc a zdraví v dějinách*.

BORIS MERHAUT

Ján Komorovský, Mravný poriadok a jeho náboženská sankcia, Bratislava: Univerzita Komenského 1995, 209 s.

Prací významného slovenského religionisty a kulturního antropologa přibyla další do dlouhé řady prací, které se zabývají vztahem náboženství a etiky. Z děl dostupných v češtině připomeňme aspoň knihu *Světový étos – Projekt*, již v překladu Karla Flosse a Břetislava Horyny vydalo nakladatelství Archa ve Zlíně. Profesor Komorovský si přeje doložit svou základní myšlenku bohatým etnografickým a kulturně-historickým materiálem, přičemž jeho základní intence je spíše filozofická a teologizující.

Autor ponejprv charakterizuje morálku jako autonomní. Člověka výslovně prohlašuje za tvůrce mravních norem. Nicméně za jistou relativitou mravních hodnocení podle stupně kultury a civilizace a v souvislosti se sociální strukturou stojí svědomí jako morální konstanta. V duchu svého inspirátora J. H. Newmana klade Komorovský svědomí do středu lidské bytosti a připisuje mu i trans-

cedentní dimenzi. Nakonec se svědomí ukazuje jako autorita zástupná a jejím prostřednictvím promlouvá Bůh. To ovšem vzbuzuje otázku, nejde-li přece jen o etiku nepřiznaně heteronomní.

Když prokazuje stabilitu svědomí, bere náš autor za svůj výrok raně křesťanského klasika Tertulliana, podle něž má být lidská duše přirozeně křesťanská. Toto své přesvědčení Komorovský opírá o empirický materiál, jehož bývalo užíváno k obhajobě degenerativního pojetí počátků náboženství. U takových konkrétních sdělení se neodvolává na prameny a ze soupisu literatury vidíme, že jde zhusta o etnografickou látku z první poloviny našeho století a o interpretace antické, zejména řecké literatury. Zde lze doporučit konfrontaci s metodologickým vyhodnocením tohoto postupu v *Úvodu do religionistiky* od Břetislava Horyny.

Mravnost je prostřednictvím hlasu svědomí spjata s náboženstvím. Jeho poslání vzhledem k morálce vystihuje prof. Komorovský již v titulu knihy pojmem *sankce*. Příkladní se k jejímu širokému pojetí, takže má jít o nějaké (žádoucí) dobro, jakožto cíl a motiv mravního jednání a privaci téhož dobra při jednáním nemravném. Protože sankce jako hmotný prospěch či dobrý pocit z eticky správného jednání nejsou dostatečné, musí nastoupit jako zdroj sankce osobní Bůh. Polyteistická náboženství, pokud na ně uplatníme toto tvrzení analogicky, by neměla být problémem, bude-li autor ochoten interpretovat jejich bohy jako šifru Boha jediného. Pozorný čtenář si ale může položit otázku, jak jsou v tomto smyslu sankci morální náboženství neteistická, resp. tzv. *karmánové systémy* (podle terminologie J. Hellera a J. Mrázka). Okrajově zmíněná údajná Buddhova vševědoudnost v tom jistě nehraje roli.

Dvě kapitoly konkretizují příznivý a nepříznivý dopad mravního jednání ze strany transcendentního odplátele. I zde na naši mysl naléhá kumulace příkladů z velice rozmanitých zdrojů. Ukazuje se, že sankce, již náboženství poskytuje morálce, je eschatologická, tedy jednoduše řečeno posmrtná. K tomu bylo třeba probrat i antropologická pojetí různých náboženství, jež záhrobní odměnu a trest umožňují. Potř tu působí náboženství v knize v této souvislosti netematizovaná,

s eschatologií nepropracovanou v morálně sankčním smyslu, jako předexilní judaismus, řecké náboženství před uplatněním mystériích a orfických vlivů a obě větve čínského národního náboženství.

Lze shrnout, že prof. Komorovský shromáždil mnoho argumentů různého původu a jejich reinterpretací podpořil svou filozoficko-teologickou tezi. Z textu bude profitovat především čtenář, který bude mít neustále na paměti rozlišení roviny faktografické od roviny interpretativní.

ODILO I. ŠTAMPACH

Steven Hassan, Jak čelit psychické manipulaci zhubných kultů,

Brno: Tomáš Janeček 1994, 288 s.

Existence nových kultů (známých u nás spíš pod pejorativním názvem „sektý“) je problémem, který nejen vzrušuje laickou veřejnost, ale stává se i námětem hlubšího studia: vzbuzuje zájem představitelů tradičních církví, považujících oblast duchovna za svou doménu, i filozofů, sociologů, psychologů, religionistů ad., zkoumajících dopad tohoto fenoménu na život společnosti.

Veřejnost je informována o vzniku jednotlivých skupin, jejich charakteru, působení. Pokud se však opustí oblast všeobecně popisná a zabrousí se na otázky principů, na nichž sekty fungují, začnou se názory komentátorů lišit. Ať již jsou to hodnocení kladná, nebo záporná, ukazuje se, že při odhadě vlivu nových kultů nám jednoznačně chybí zkušenost s jejich působením v delším časovém období. Často je poznat, že při hodnocení sekt je „přání otcem myšlenky“ a podle předkládaných argumentů se dá předpokládat i závěr analýzy. Ukazuje se rovněž, že tendence „házet je všechny do jednoho pytle“ není nešťastnější a že bez důkladnějšího rozboru kultů a jejich diferenciacie budeme i nadále docházet k těm nejrozpornějším závěrům.

Kniha amerického autora Stevena Hassana *Jak čelit psychické manipulaci zhubných kultů* (v originále *Combating cult mind control*) nám nabízí jeden ze způsobů, jak se

v problematice nových kultů orientovat. Snaží se upozornit na ty aspekty v činnosti kultů, podle nichž lze hodnotit jejich společenský dosah. Autor se nezabývá pouze rozбором nauky jednotlivých skupin, nevidí v ní totiž rozhodující hodnotící kritérium. Spíše ho zajímá, jak tyto skupiny fungují prakticky, zda při získávání nových příznivců a členů nepoužívají technik „psychické manipulace“, které by následně bránily svobodnému rozhodování jedince o tom, zda ve společenství zůstat, nebo odejít. S autorovým pohledem na věc koresponduje u nás poněkud neobvyklé typologické dělení kultů – Hassan výslovně upozorňuje, že problém psychické manipulace se nemusí týkat pouze skupin s náboženskými cíli. Nové kulty dělí podle hlavní oblasti společenského působení na kulty náboženské, politické, psychotherapeuticko-komerční a výchovné.

V úvodní části knihy autor popisuje svou vlastní zkušenost s působením kultu. Na vysoké škole se stal členem Církve sjednocení (u nás známější pod názvem Moonova sekta, moonovci) a během dvou a půl letého členství se vypracoval z řadového člena až na jednoho z vedoucích kultu. Jen náhoda mu pomohla vymanit se z vlivu skupiny. Teprve dodatečně si uvědomil, že rozhodnutí stát se členem této církve nebylo jenom výsledkem jeho svobodné vůle, ale že se stal obětí technik, které v dalším textu označuje jako techniky „psychické manipulace“. Hlubší zájem, podpořený vlastní zkušeností i pocitem viny (Hassan totiž bezděčně pomocí těchto technik pomáhal získávat pro církev nové členy), ho vedl ke studiu praktik psychické manipulace nejprve u moonovců a později i u jiných skupin. Jedním z impulsů pro něho byla kniha Roberta J. Liftona popisující metody čínských komunistů v 50. letech, kteří nepohodlné osoby měnili „k obrazu svému“ pomocí tzv. „vymývání mozků“ (*brainwashing*). Uvědomil si, že některé jejich praktiky se nápadně podobají metodám používaným pro nábor nových členů do Církve sjednocení. Své znalosti, získané vlastní zkušeností i studiem psychologie, později využil v praxi tzv. „výstupového poradce“, tj. odborníka pomáhajícího obětem psychické manipulace kultů vrátit se zpět do běžného života.